

חודש ניסן דיצה

א. לפי סדר י"ב לשונות השמחה המכוונים כנגד חודשי השנה, לשון השמחה "דיצה", הוא כנגד חודש ניסן. וצריך ביאור מהי משמעות לשון השמחה "דיצה", ומדוע "דיצה" היא כנגד חודש ניסן. המקור לכך ש"דיצה" היא לשון של "שמחה", מובא במדרש (שיר השירים רבה א, כט) "בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל, גילה שישה שמחה רנה פצחה צהלה עלצה עלזה חדוה תרועה, ואית דמפקין תרועה ומעילין **דיצה**, דכתיב (איוב מא, יד) ולפניו **תדוץ** דאבה". ופירש רש"י בספר איוב: "ולפניו תדוץ דאבה, שאין דאבון ועצבון לפניו, שאינו מתיירא משום בריה, תדוץ לשון דיצה ושמחה". המפרשים עמדו על המיוחד בלשון "דיצה", שאין לו אח ורע במקרא, כדברי האבן עזרא (איוב שם) וז"ל: "תדוץ, אין רע לו, והטעם אין דאבה לפניו רק עוז וגאווה". וכן כתב המלבי"ם בספר איוב: "תדוץ, אין לו רע, ובלשון התרגום הוא מענין שמחה, ומענינו הוא הפך הדאבה". ובמצודת ציון כתב: "תדוץ, תגיל ותשמח, כי שישו אתה משוש (ישעיה סו, י) תרגומו דוצו". ובספר הכרמל (עמ' שמה) כתב: "ושם דיצה אין לו רע, והוא ענין שמחה בלשון התרגום, ועניינו היפך הדאגה, כמו ולפניו תדוץ דאבה, ר"ל לא יתראה בו דאבה מאיזה דבר, כי הדאבה תדוץ לפניו". מדברים אלו יש ללמוד כי ייחודיותה של לשון השמחה "דיצה" הוא, ש"דיצה" היא ביטוי של שמחה, אך **לא בלשון הקודש** אלא **בלשון התרגום** בארמית - לשון לועזית, כי "דיצה" היא שמחה בלשון התרגום. ואם כך, נשאלה השאלה, מדוע בין לשונות השמחה "אימצו" חז"ל לשון של שמחה שמקורה בשדות זרים ב"לשון התרגום", וכי אין די בלשונות השמחה שמקורן בלשון הקודש, שנצרכים אנו ללשון נוסף של שמחה אשר מקורה מלשון התרגום הלועזי. אתמהה.

דיצה - שימוש בשמחה שמקורה אצל הגויים

ב. ובאמת שאלה זו היא שאלה עקרונית, האין יותר מתאים וראוי לשמוח בשמחה שמקורה טהור מהקדושה, מאשר להשתמש בשמחה ששורשיה לועזיים. יתר על כן, בגמרא בגיטין (ז, א) הבדילו חז"ל בין שמחתם של ישראל לשמחת הגויים: "שלחו ליה למר עוקבא, זמרא [לשורר בבית המשתאות] מנא לן דאסיר", משום שנאמר (הושע ח, ט) "אל תשמח ישראל אל גיל בעמים". ופירש רש"י בספר הושע: "אל תשמח ישראל, כשאר עובדי כוכבים הקדמונים", והרד"ק הוסיף: "אל תשמח, אם יקרה לכם דבר שמחה כמו חופות חתנים וזולתם, אין לך לשמוח כמו שאר העמים, כי הם לא עזבו את אלהיהם ואתה זנית מעל אלקיך ועבדת אלהי העמים, לכן יש לך להתאבל על זה ולא לשמוח לשום שמחה". לאור הבדלה זו בין שמחת ישראל לשמחת שאר העמים, קשה איפוא ביותר, כיצד ניתן להשתמש בשמחת הגויים - להשתמש בלשון "דיצה" שמקורה בתרגום ארמי.

והנה גם בלשון התורה מצאנו מילים לועזיות: בפרשת נח פירש רש"י את הפסוק (בראשית ט, כז) "יפת אלקים ליפת", וז"ל: "ירחיב כתרגומו, יפת". וכמובן, ידועים דברי חז"ל בביאור הכתוב (דברים ו, ח) "והיו לטוטפת בין עיניך" - "אלו תפילין שבראש, ועל שם מנין פרשיותיה נקראו טוטפות, טט בכתפי שתיים פת באפריקי שתיים" (רש"י

שם על פי דברי הגמרא במנחות לד, ב). וכתב החיד"א בספרו נחל קדומים (פרשת ואתחנן) "ואני שמעתי מפה קדוש הרב המובהק מוריני כמהר"א נחום ז"ל משם המקובלים, דמאי דאמרו רז"ל הן בלשון יוני אחת, וכיוצא דאמרו תיבה בלשון פרסי ודומה לזה, לאו למימרא דתורתנו הקדושה דברה בלשון ההוא, אלא דתיבה זו לשון הקדוש היא, אך בכל לשון לקחו תיבות מלשון הקדוש וכללו באותו לשון, והם חיותם, והתורה הכל בלשון הקדוש, ורז"ל הודיעונו שתיבה זו בלשון יוני וכדומה והיינו **דאותו לשון לקח תיבה זו מלשון הקדוש**". כלומר, הימצאותן של מילים לועזיות בתנ"ך אינן בגלל שהתורה משתמשת בלשונות לע"ז, אלא אדרבה, הגויים הם אלו שמשתמשים בכמה מילים מלשון הקדוש.

מעתה, גם אם "דיצה" שהיא לשון ארמי, היא בעצם מלה בלשון הקדוש שמשמשים בה בלשון ארמי - אולם סוף כל סוף, אם אנחנו משתמשים בלשון זה של שמחה בשעה שגם הגויים משתמשים בו, הרי שניתן להסיק מכך שגם לנו מותר להשתמש באותה שמחה של הגויים. ונשמע מכאן שרשאים אנו ללמוד מהם את לשון השמחה, וצריך להבין מדוע ראוי הדבר.

הנביא ירמיהו (מח, לו) התנבא: "על כן לבי למואב כחלילים יהמה". וגם כאן התמיהה רבה, אם אסור ללמוד מהגויים ואין אנו דואגים להם כלל, מדוע איפוא קונן ירמיהו הנביא בדאגה ובכאב על בני מואב, וצ"ב. שטר התנאים שהנהיג רבי משה פיינשטיין לכתוב לפני החופה, פותח בנוסח הבא: "יעלה ויצמח כגון רטוב, מצא אשה מצא טוב, ויפק רצון מהטוב והמטיב, **האומר לדבק טוב**". והנה מילים אלו "האומר לדבק טוב", נלקחו מפסוקים המדברים על עובדי עבודה זרה: "איש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק, ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם אומר לדבק טוב הוא ויחזקהו במסמרים לא ימוט" (ישעיה מא, ו-ז, עי"ש ברש"י בפסוק ה). ו"האומר לדבק טוב", פירוש הרד"ק: "כשמדבק הטסין על פסל העץ וכשמדבק יפה שמח ואומר טוב הוא ואחר כך יחזקהו במסמרים כדי שלא ימוט היום או מחר טס הכסף מעל פסל העץ". ולכאורה פלא הוא, היאך יעלה על הדעת להשתמש בפסוק העוסק בענין עבודה זרה, לברך בו בני זוג בשעת התקשרותם זה לזו בשמחת ה"תנאים".

חודש ניסן "אב" לכל חודשי השנה - מזל טלה - דיצה

ג. ראש חודש ניסן הוא "ראש השנה למלכים" (מסכת ראש השנה פ"א מ"א). ובספר דגל מחנה אפרים (פרשת בא) הוסיף על פי דברי חז"ל, כי בראש חודש ניסן "מתמנים כל השרים והשלטונים שבעולם", ויש להבין מדוע ראש חודש **ניסן** הוא הזמן שבו מתמנים "כל השרים והשלטונים בעולם".

בספר משנת חסידים, ואחריו בספר בני יששכר, נתבארו י"ב צירופי שם הוי"ה השייכים ל"ב חודשי השנה, וכיצד כל צירוף שם הוי"ה נרמז בלשון הפסוקים. צירוף שם הוי"ה של חודש ניסן יוצא מהפסוק: "ישמחו השמים ותגל הארץ" (תהלים צו, יא). הדברים עמוקים, אך ננסה להבין אותם כפי פשוטם, מה הקשר בין פסוק זה לחודש ניסן. בספר מגלה עמוקות (פרשת בא) מובא שחודש ניסן הוא "אב" - יסוד ועיקר לכל חודשי השנה, כמאמר הכתוב "החודש הזה לכם **ראש** חדשים, ראשון הוא לכם לחודשי השנה", ורמז לכך במה שחודש ניסן הוא "חודש **האביב**", וב"אביב" יש רמז: "אב - י"ב". ומבואר בזה, שכל י"ב חודשי השנה כביכול יונקים את חיותם מ"אביהם", הלוא הוא חודש ניסן, וצריך ביאור.

כמו כן יש לבאר מה המיוחד בחודש ניסן, שמזלו הוא "טלה".

ויש להבין כיצד כל הדברים הללו: חודש ניסן שהוא "אב" לחודשי השנה, ובו מתמנים "כל השרים והשלטונים בעולם", ומזלו "טלה" - קשורים ללשון השמחה שבחודש זה, "דיצה".

* * *

חכמה בגויים - תאמין

ד. להבנת הדברים נקדים מדברי חז"ל (איכה רבה ב, יג) "אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמין, שנאמר (עובדיה א, ח) והאבדתי חכמה מאדום. אבל אם יאמר לך יש תורה בגוים אל תאמין, שנאמר (איכה ב, ט) מלכה ושריה בגוים אין תורה". לאומות העולם אין זיקה ושייכות עם התורה האלוקית, כמו שכתב המהר"ל (נתיבות עולם, נתיב התורה, פרק יד) בביאור דברי חז"ל הנ"ל: "תורה בגויים אל תאמין, כי אין חכמי האומות ראויים אל שכל האלוקי הנבדל שהיא התורה". אבל **חכמה** יש בגויים. ואף תיקנו חז"ל (ברכות נח, א) ש"הרואה חכמי אומות העולם מברך ברוך **שנתן מחכמתו לבשר ודם**".

ועוד כתב המהר"ל שם: "לשון נתינה משמע אינו מן עצם החכמה שהיא אל השי"ת, כי האומות אמר עליהם ברוך **שנתן** מחכמתו לבשר ודם, כי **במה שהם בשר ודם חומריים השפיע השי"ת להם חכמה**, ואין זה מן אמיתת חכמת השי"ת שהיא נבדלת אלוקית, אבל לישראל השפיע החכמה העליונה האלוקית" [ולכן הרואה חכם מחכמי ישראל מברך ברוך **שחלק** מחכמתו ליראיו"]. והיינו שלאומות העולם יש אמנם אחיזה בחכמה, אך רק בחכמה שהיא חכמת "בשר ודם", ולא חכמה "אלקית", שבה רק לישראל יש "חלק".

ומפורש אמרו במסכת ברכות (ח, ב) "תניא אמר רבי עקיבא בשלשה דברים אוהב אני את המדיים, כשחותכין את הבשר אין חותכין אלא על גבי השולחן, כשנושקין אין נושקין אלא על גב היד, וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה. תניא אמר רבן גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים, הן צנועין באכילתן וצנועין בבית הכסא וצנועין בדבר אחר". ומבואר בדברי חז"ל שיש מנהגי חכמה, דברי מוסר והנהגות בדרך ארץ גם אצל אומות העולם, ועל ישראל ללמוד תכונות חיוביות אלו מהם.

כן מצינו בדברי הפוסקים (ב"ח ו"ש"ך יו"ד סימן רמז ס"ק יג) שהמקור למנהג שלא להקדים בנישואי הבן צעיר קודם אחיו הגדול ממנו [או בת צעירה קודם אחותה הגדולה] הוא בדברי מנהג ארם, כדברי לבן: "לא יעשה כן במקומו לתת הצעירה לפני הבכירה" (בראשית כט, כו).

ועוד אמרו חז"ל (בראשית רבה פט, ו) "כל אומה ואומה שהיא עומדת בעולם, מעמדת לה חמשה חכמים שישמשו אותה, ולא עוד אלא נתן בה הקב"ה שלשה דברים חכמה ובינה וגבורה, שכן סנחריב הרשע אמר (ישעיה י, יג) בכח ידי עשיתי, וכשהקב"ה דן את העולם הוא נוטלה ממנה, שנאמר (עובדיה א, ח-ט) והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו וחתו גבוריך תימן". חז"ל הורו לנו בזה, שלכל אומה ניתנו תכונות חיוביות: חכמה, בינה ודעת. וכאשר נגזר על האומה שתיחרב ותיעלם מן העולם, ניטלים מאומה זו תכונות אלו.

לכל אחת מאומות העולם חכמה מיוחדת - ובאבדן האומה ישראל זוכים באותה חכמה

ה. בביאור הדברים כתב רבי צדוק הכהן מלובלין (צדקת הצדיק, אות קנ) וז"ל: "וכל אומה יש לה כח מה, כמו שאמרו (ירושלמי שקלים פ"א ה"א) אופיה של אומה זו וכו'. ולכך ירמיה קונן על אבדן אומות עכו"ם, כמו שנאמר (ירמיה מח, לו) לבי למואב כחלילים יהמה, וכמו שאמרו במדבר רבה (כ, א). והיינו שבאבדן אותה אומה נתבטל אותו כח". כלומר, לכל אחת ואחת מאומות העולם יש תכונה וכח המיוחדים לה, וכאשר אומה זו נאבדת מהעולם, כביכול "מתבטל" כח זה. ולכן מובנת קינתו של ירמיה הנביא על אבדנם של אומות עובדי הכוכבים, שגרם לאיבוד חכמתם. אולם יחד עם זאת, מוסיף רבי צדוק, באובדן זה יש תועלת לכלל ישראל במה שהם זוכים ליטול את אותה חכמה: "ובכל דבר יש גם כן טוב כידוע, ואז נתרומם אותו כח הטוב. וכמו באבדן תורה כידוע סדום שהיו אבירי לב הרחוקים מצדקה, נתבשר לידת יצחק שהיה גם כן גיבור הלב כנודע. וכן באבדן מצרים היה הכנה למתן תורה מחכמת מצרים

שהייתה מופלגת. ולכך יחזקאל שנבואתו חכמה כמו שאמרו (ברכות נז, ב) הרואה ספר יחזקאל בחלומו יצפה לחכמה, אמר כמה פרשיות על חורבן מצרים, שעל ידי זה תרוממנה קרנות חכמת האמת. וכן אמר כמה פרשיות על צור שגם כן היתה מפוארת בחכמה כנודע".

ומתבאר בדבריו, שכלל אחת מאומות העולם תכונה, שגם אם הם השתמשו בה בצורה שלילית, כדוגמת אנשי סדום שהיו "אבירי לב", והשתמשו בתכונת ה"גבורה" למטרות רשע ואכזריות. אולם הרי לתכונת ה"גבורה" שימושים חיוביים ביותר, ואמנם, עם סילוקם של אנשי סדום, עברה תכונת ה"גבורה" ליצחק אבינו, שנולד באותו הזמן. וכמו כן, אבדן החכמה של מצרים וצור, הביא בעקבותיו תוספת חכמה לכלל ישראל. מכאן למדים אנו, שכלל ישראל עושה שימוש בכוחות ובתכונות של אומות העולם.

כלל ישראל - משתמשים בתכונות האומות למטרות של קדושה

ו. לדעת הרש"ר הירש, יסוד זה, שתפקידם של ישראל הוא להשתמש בתכונות האומות למטרות של קדושה, הושתת כבר בימיו של נח, ובניו: שם חם ויפת, מסמלים בתכונותיהם השונות דרכים מנוגדות, שצריך לרתום אותם לערכי הרוח. לפנינו דבריו:

"שם, חם ויפת הם שלשה נציגי אומות, המייצגים שלשה מידות עיקריות של יחידים ושל אומות. שם מייצג את הרוח, הוא קורא כל דבר בשמו ועומד על טיבו של מושג. כנגדו חם [מלשון: חם, חם, חם], שיא של חושניות לווהטת. מהותו של שם היא הרוח, הרואה כל דבר בראייה אובייקטיבית, לשם כך יש צורך במנוחה שאין בה משום "המום", קל וחומר שאין בה משום "חמום", ואילו בחם הרוח היא בשפל המדרגה. יפת עומד בתוך, הוא מייצג את נקודת המפגש של הרוח עם החושניות, הרי זו הנפש והרגשת הלב, שלשת הכוחות האלה שולטים בלב האדם, ושלשת הכוחות האלה גם מציינים את אופיין של אומות. אמת, אין בעולם אומה חד צדדית, שיש לה רק רוח, רק נפש, אולם, מבחינה זו דומות אומות ליחידים, כל שלוש המידות האלה מצויות בכל יחיד, ואף על פי כן, רק אחת מהן שליטה ועיקרית, והיא המציינת את אופיו. וכן הדבר גם באומות. והנה, נח אמר את דבריו בראשית תולדות העמים, ואילו אנחנו יכולים לסקור את העבר, בן ארבעת אלפי השנה, לנו יקל לראות את הכוחות האלה ולסקור את השפעתם בתולדות האומות".

הרש"ר הירש מפרט את התפלגות תכונותיהם של "חם" בעל ה"חושניות", הרוחנות את ערכי הרוח והנפש למרכבת שם תהילתה, המקיימת את תחום הרוח רק כפרוודור לתאוות החושים". והאומות הבאות מכוחו "יוצאות לכבוד, להאביד ולהרוס, לאכול ולשתות. אומות הולכות ובאות, וכל עצמן אלימות גסה, חושניות, בהמיות". לעומתו, יפת והאומות שבאו ממנו "מקדישות את כוחותיהן ליופי, מטפחות אומנות ונוי אסתטי, הן מכירות אידיאל נעלה, שאליו יתלווה האדם, הן מורות לאדם להיות חס על היפה, לפרוס מעטה נועם על החושניות הגסה, לעסוק גם בעבודת הרוח על יסוד הנועם והנוי, בשירה, במוסיקה, באמנות יוצרת. אומה המפתחת ערכים אלה, הלוקחים את הלב ומדברים על הנפש, מגשימו את אופיו של יפת".

אולם התכלית היא תכונתו של שם, כפי שמסיים הרש"ר הירש: "אולם חינוך האדם על ידי חוש היופי איננו תכלית עליונה, התרבות פוסחת על שתי הסעיפים, אם קנה המידה למעשי האדם הוא סיפוק נפשו שלו, אם אין אידיאל מחוץ לאדם, המזהיר באור עצמו. רק הכרת האמת והטוב המוחלט, תביא את האדם למרום ייעודו. אומה המטפחת את ערכי הרוח, וכך תורמת את תרומתה להכרת האמת, מגשימה את אופיו של שם ומקדמת את ישע האדם".

חם - מסמל את שלטון ערכי ה"חומר" בעולם. יפת - הגם שעוסק בענייני רוח ובחכמות, אולם אלו הן "חכמות חיצוניות", המדגישות את ערכי היופי, האמונות והתרבות. אך לא זה ולא זה הם העיקר, אלא העיקר הוא לשלב ולמזג

בין התכונות, ושם מייצג זאת בהיותו משתמש בערכים של חם ושל יפת למטרות רוחניות נעלות, לקדם את הבריאה לתכליתה.

דברים דומים כתב הרב שלמה אבינר בספרו טל חרמון (עמ' 28) "מתוך חטא נח ושכרותו, מתבררת החלוקה היסודית של סוגי האנושיות: שם, יפת וחם. הקודש, החול, והטומאה. שם הוא הקודש, ברוך ה' אלקי שם. הוא ממונה על הפנים, על הנשמה של המציאות, ה' שוכן בתוכו, הוא המאמין הדבק הקשור במה שמעל היש, בתוכן הפנימי של העולם. ואנחנו, עם ישראל, מהווים את חוד החנית של שם, את המשך דרכו בעולם. יפת הוא חול, יפת אלקים ליפת, פותיא הוא רוחב (בראשית ט, כז ברש"י). הוא עוסק בהרחבת היש, בשכלול העולם. עניינו מתמטיקה, פיסיקה, מטהפיסיקה וגם מוסיקה. כל עיסוקו בתחום היש, החול. אולם מכל מקום אין סתירה בין שם ויפת, **אין מלחמה בין הקודש והחול**. על גבי הבסיס של האמונה, מתוך הפנים, יש מקום גם להתרחבות התרבות האנושית והתפתחות העולם: יפת אלקים ליפת וישכון באהלי שם. **הסתירה היא בין קודש לטומאה**, כאן המלחמה היא ללא פשרות".

הווה אומר: ערכים של **טומאה** ודאי מקומם לא יכירם בעבודת הבורא, אולם ערכי **חולין** ודאי ניתן להפכם לקדושה, ולכן גם בתרבויות זרות ואפילו של עמים אחרים, ניתן למצוא דברים שאפשר להשתמש בהם לעבודת ה'.

אפילו בחכמות חיצוניות יש צורך לעולם

ז. יסודות אלו נשנו גם בדבריו של השם משמואל (ליל ו' דחנוכה, תער"ב) על השימוש בחכמת היוונים (בני בניו של יפת) למטרות עבודת ה', וז"ל: "ונראה דהנה כח היוונים הוא חכמה כמו שכתב המהר"ל, והחכמה בעצם היא טובה, ואפילו חכמות חיצוניות יש בהן צורך לעולם, ואפילו לתורה יש בהן צורך כמו שאמרו על הרמב"ם ז"ל, **שלמד כל החכמות החיצוניות לרוקחות ולטבחות לתורת השי"ת**. אך עיקר החיסרון של היוונים הייתה גסות הרוח שלהם, כמו שכתב הרמב"ן, שחשב הוא [אריסטו] ותלמידיו הרשעים, שכל מה שאינו משיג בשכלו איננו אמת. ואם כן אין צורך רק להעביר הקליפה של גסות הרוח והחוצפה היתירה שהביאו לעולם, ואז תישאר עצם החכמה טובה, וזה בהאיר אור התורה לאמיתה, וכל דבר נמתק בשורשו, מה גם כי בהאיר אור התורה לאמיתה, יתראה מה בינה לבינם כקוף בפני אדם ועוד פחות מזה".

קיצורו של דבר: "אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמין", ולכל אחת מאומות העולם חכמה המיוחדת לה או תכונות חיוביות, ואין כל פסול בחכמות אלו כאשר השימוש בהן הוא למטרות של קדושה, ומי לנו כהרמב"ם שלמד "חכמות חיצוניות" כדי להשתמש בהם "לרוקחות ולטבחות" לתורת השי"ת.

וכדברי המהר"ל (נתיבות עולם, נתיב התורה, פרק יד) שהאיסור ללמוד "חכמה יוונית" (מנחות צט, ב) נאמר רק על "חכמה שאין לה שייכות אל התורה כלל, כמו חכמה שהיא במליצה או משל וחכמה, זאת אין לה שייכות כלל אל התורה, וכתוב (יהושע א) והגית בו יומם ולילה. אבל **החכמות לעמוד על המציאות וסדר העולם בודאי מותר ללמוד**. כי דבר שאין בו תועלת להבין חכמת התורה ולכך אסורה, אבל דברי חכמה אינו אסור **כי החכמה הזאת היא כמו סולם לעלות בה אל חכמת התורה**".

[במאמר המוסגר, בדברי חז"ל (מדרש רבה ויקרא טג, מובא ש"דרך ארץ קדמה לתורה עשרים וששה דורות". ועוד לפני מתן התורה נצטוו בני נח במידות טובות ובדרך ארץ, וכדברי רבנו נסים גאון בהקדמתו לש"ס: "כי כל המצוות שהם תלויים בסברא ובאובנתא דלבא כבר הכל מתחייבים בהם מן היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ, עליו ועל זרעו לדורי דורים". לאור זאת העיר רבי שמעון שוואב בספרו מעין בית השואבה (פרשת יתרו) שמלבד הציווי לישראל "כבד את אביך ואת אמך", יש חיוב לכבד את ההורים גם משום ה"דרך ארץ" להכיר להם טובה על

שגידלוהו, דבר המתחייב עוד מלפני שנצטוונו בתורה "כבד את אביך". ומכאן נלמד שבכל אחת מהמצוות שיש בהם משום "דרך ארץ", הרי שניתן ללמוד זאת מחיובם של בני נח בזה].

לעיתים ניתן ללמוד דברים טובים גם ממעשיהם של הגויים

ח. מלבד לימוד החכמות ה"חיצוניות" מאומות העולם, לעיתים ניתן ללמוד דברים טובים גם ממעשיהם של הגויים. וכפי שהבאנו לעיל [אות ד] את דברי הגמרא בברכות (ח, ב) "בשלשה דברים אוהב אני את המדיים", וכתב בספר בן יהוידע (ברכות ח, ב), וז"ל: "ונראה לי בס"ד, דכאן רוצה להלהיב את לבות ההמון יותר על ידי דברים אלו שיקחו ישראל קל וחומר, ומה המדיים נזהרים בזה כל שכן ישראל שהם עם חכם ונבון".

בספר אמרי דעת (בראשית לב, ה) מביא בשם הבעל שם טוב שאמר על הפסוק (שמות י, כו) "כי ממנו נקח לעבוד את ה'", שמכל המאורעות והמעשים המתרחשים בעולם, מחויב האדם להוציא מסקנות והוראות כיצד לעבוד את בוראו, כדברי חז"ל באבות (פ"ו מ"א) "כל מה שברא הקב"ה, לא ברא אלא לכבודו". וכך נהג משה רבנו ש"ראה את פרעה הרשע עומד בקשיות ערפו, שלמרות כל המכות הנוראות אשר הוכה ברציפות הוא וארצו, בכל זאת נשאר עומד במרדו ובכובד לבו לומר לא אשלח את ישראל. באותה שעה דרש משה רבנו קל וחומר לעצמו, ללמוד מזה מוסר והוראה כיצד להחזיק מעמד בכל תוקף ועוז לקיים מצות השי"ת, בין כשהנהגתו עמנו במידה טובה, ובין כשהנהגתו עמנו חלילה במידת פורענות. וזה הנאמר: "כי ממנו" - מגודל קשיות ערפו של פרעה, "נקח" - נלמד מוסר כיצד "לעבוד את ה'", באיזה מדרגה של מסירות נפש עלינו להתחזק לעבודת הבורא, אפילו בשעה ההרפתקאות האכזריות ביותר שמתרגשות ובאות עלינו".

ובמקום נוסף למד משה רבנו מיתרו את סדר עשיית המשפט עם בני ישראל, כמו שכתב האור החיים (שמות יח, כא) "ונראה כי טעם הדבר הוא להראות ה' את בני ישראל הדור ההוא וכל דור ודור, כי יש באומות גדולים בהבנה ובהשכלה, וצא ולמד מהשכלת יתרו בעצתו ואופן סדר בני אדם אשר בחר, כי יש באומות מכירים דברים המאשרים. והכוונה בזה, כי לא באה הבחירה בישראל, לצד שיש בהם השכלה והכרה יותר מכל האומות, וזה לך האות השכלת יתרו, הא למדת כי לא מרוב חכמת ישראל והשכלתם בחר ה' בהם, אלא לחסד עליון ולאהבת האבות". ועל דרך זו פירש בספר אלון בכות את דברי חז"ל: "עם לבן גרתי - ותרי"ג מצוות שמרתי, ולא למדתי ממעשיו הרעים", דהיינו "ולא למדתי ממעשיו הרעים ללמוד הניגוד לטובה".

למעשה אלו הם דברי התנא באבות (פ"ד מ"א) "איזהו חכם, הלומד מכל אדם". וכפי שכתב החתם סופר (תורת משה, פרשה קרח) וז"ל: "הכוונה אפשר כמו שכתב בספר חובת הלבבות במעשה שהיה, שמעוברי רצונו של מקום שלהוטים מתאמצים לעשות הרע בעיני ה', יש לנו ללמוד קל וחומר איך להתחזק לקיים תורה ומצוות. וזה שכתב איזהו חכם הלומד מכל אדם, וגם דוד המלך ע"ה אמר (תהלים קיט, צח) מאויבי תחכמי מצוותיך כי לעולם היא לי". ובספר אוצר מפרשי תהלים (שם) הוסיף: "הבעל שם טוב הקדוש פירש, כי יש דרך ועבודה להשם יתברך ללמוד מדרך הרשעים איך יש להם חשקות והתלהבות גדול לתאוות זמניות, מכל שכן אני שיש לי להתלהב אל עבודת השי"ת שהוא ענין עולמי. וזה שאמר דוד המלך עליו השלום מאויבי תחכמי מצוותיך, דהיינו כי האויבים של דוד המלך היו הרשעים, וכשאני רואה איך מתלהבים לתאוות נפשם לזמן מועט, מזה יש להתחכם בקל וחומר בן בנו של קל וחומר איך לחשוך ולהתלהב לעבודת השי"ת אשר - לעולם היא לי, היינו שהוא נצחי".

וכתב החפץ חיים בספרו שם עולם (שער החקת התורה פרק יא) "והנה באמת אנו צריכים ללמוד מאנשים עובדי כוכבים כפריים שאין בהם תבונה כל כך, ואף על פי כן כמה הם זריזים למלאכתם להשכים בקיץ בבקר בעלות השחר להוליך הזבל על פני השדות, וכן כשרואים שהענן גדול ויראים מהמטר שלא ילחלח הקציר המונח על פני הארץ, כמה

הם זריזים בעמל רוחם להכניסם לבית הגרנות, וכל זה הלא הוא רק לחיי שעה, וק"ו בעניננו לתורה ולתשובה, כמה צריך האדם להיות זריז שלא ילכו ימיו לריק".

* * *

שימוש בניגוני ושירי גויים בעבודת התפילה - בדברי הפוסקים ובהנהגות הצדיקים

ט. השימוש בניגוני גויים בעבודת התפילה נדון בספרי השו"ת, הדברים ארוכים, לכן נביא את עיקרי השיטות, מתוך דברי הגר"ע יוסף בשו"ת יביע אומר (ח"ו או"ח סימן ז) ומאמרו של רבי יעקב הלל, ראש ישיבת חברת אהבת שלום בירושלים (מקבציאל, שנה י, עמ' מה).

כתב הרי"ף בתשובה (סימן רפא) "שליח ציבור שמוציא מפיו דברים שאינם הגונים, כגון שהוציא מפיו דבר נבלה ומרנן בשירי ישמעאל, מסלקין אותו. על כיוצא בו נאמר, נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה". ודין זה נפסק ברמ"א (או"ח סי' נג סע' כה) "ושליח ציבור המנבל פיו או שמרנן בשירי הנכרים, מוחין בידו שלא לעשות כן, ואם אינו שומע מעבירין אותו. ובספר חסידים (סימן רלח) כתב רבי יהודה החסיד: "כל שמנגנים בפני עבודה זרה, לא יעשה אותו ניגון להקב"ה".

במושכל ראשון נראה מדבר רבי יהודה החסיד, שכל ניגון של גויים, גם אם אינו מיוחד לעבודה זרה, אסור לנגנו, ובוודאי שלא בנוסח התפילה להקב"ה. אמנם כתב הב"ח בתשובות (סוף סימן קכז) "שאינן אסור אלא דווקא באותם ניגונים שהם מיוחדים להעכו"ם מאחר שהוא חוק לע"ז, כמו מצבה שאסורה בכל מקום מפני שעשאוה כנענים חוק לע"ז וכו'. אבל אם אינם מיוחדים, נראה דאין בזה איסור". וכן משמעות דברי המג"א (סימן נג ס"ק לא) שכתב על דברי הרמ"א: "שמרנן בשירי הנכרים, כלומר בניגון שמנגנין בו לע"ז, ספר חסידים סימן רל"ח". ומבואר שלמד בכוונת ספר חסידים שדווקא ניגון שמנגנים בו לע"ז אסור לשיר.

ובפירוש מעשה רוקח על הרמב"ם (הלכות תפילה פרק ח), כתב לאסור בכל תוקף לנגן תפילות בניגוני שירי הגוים "הן אותם העשויים לשיר בבית תפלתם לע"ז, והן שירי חשק ועגבים מכל שכן. וטעמו משום שיבוא להרהר בעת התפילה באותם המילים והעניינים של אותו שיר עוגב שמכירו, ויחטאו במחשבות רעות בעת ובעונת התפילה, דאי אפשר שלא יבוא לידי הרהור הכיעור, וביטול ופיגול כוונת התפילה". ומסקנת המעשה רוקח: "סוף דבר שאיני רואה זכות לאלה השליחי ציבור הרוצים לעשות כן לענ"ד, כי אם שינגנו בניגונים שנהגו בהם כל ישראל".

אולם הגר"ע יוסף, לאחר שהביא את דברי המעשה רוקח המחמיר, כתב: "ונעלם ממנו דברי מהר"ם די לונזאנו עצמו שם בספר שתי ידות (דף קמב ע"א) שכתב וז"ל: ולפי שהשיר והשבח להשי"ת ראוי שיהיה בתכלית השלמות לכן נאמר בנבל עשור זמרו לו כלומר בכל מאמצי כח. ובדברי הימים ב' (סי' כ) להלל לה' אלהי ישראל בקול גדול. זאת היתה לי לסבה גורמת לחבר רוב שירי על פי ניגוני הישמעאלים, שהם מגביהים קולם בשירתם ונעימתם יותר מזולתם. וראיתי קצת חכמים כמתאוננים רע על המחברים שירים ותשבחות להשי"ת על נגונים אשר לא מבני ישראל המה, ואין הדין עמם, כי אין בכך כלום, עכ"ל מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' תקס). לפי זה ברור הדבר שכוונת הספר חסידים היא על שירי נכרים ממש שכולם שירי עגבים. ובודאי שהעושים כן ובילדי נכרים ישפיקו עבירה היא בידם. וש"צ שעושה כן מסלקים אותו אחר התראה. משא"כ סתם ניגון של גוים, שהורכב על דברי קדושה ושירות ותשבחות להשי"ת שפיר דמי, וכמ"ש המהר"ם די לונזאנו הנ"ל ועביד עובדא בנפשיה".

ומסיים הרב עובדיה: "והנה נודע שכמה מגאוני ישראל קדושים אשר בארץ המה, חיברו שירות ותשבחות להשי"ת לחן מנגינות של שירי עגבים, בלשון הנופל על לשון בדמיון רב. וכן שירי הבקשות הנאמרים ברוב קהל ועדה בבתי כנסיות בלילות שבת נוסדו וחוברו על פי לחן מנגינות שירי עגבים, על ידי גאוני ישראל, ומהם: הגאון ר' שלמה

לניאדו, המחבר שו"ת בית דינו של שלמה, והגאון ר' אברהם ענתבי, המחבר ספר יושב אהלים ועוד. והגאון ר' מרדכי לבטון, המחבר ספר נוכח השלחן. והגאון ר' מרדכי עבאדי, המחבר ספר מעין גנים ועוד. וכהנה וכהנה גאונים מפורסמים רבים ועצומים בתורה וביראת ה' טהורה, וכולם נקבצו ובאו בספר הבקשות. וכמעט כל השירים של עדות המזרח, הנאמרים בנעימה בהזדמנויות של שמחות וסעודות מצוה, כולם חוברו בלחן של שירי עגבים, על ידי פייטנים ומשוררים קדושים וטהורים. ועל ערבים בתוכה תלינו כינורותינו. ואין פוצה פה ומצפצף, גם זכינו לשמוע תפלות מכמה שליחי צבור תלמידי חכמים צדיקים וישרים בעלי קול נעים, שהתפללו בנעימה מזרחית, בהרכבת מנגינות של שירי עגבים, על קדיש וקדושה ושאר קטעי תפלה, בנועם שיח שרפי קדש, באימה וביראה, ולב הקהל נמשך אחריהם בשמחה ובטוב לבב וקול זמרה. אשרי העם שככה לו. ועי' בספר חסידים (סי' קנח) וכשאתה מתפלל אמור ברכות התפלה בניגון הנעים והמתוק שבעיניך, ובוה ימשך לבך אחר מוצא פיך, לבקשה ושאלה ניגון המכין את הלב, ולשבח והודאה ניגון המשמח את הלב, למען ימלא לבך אהבה ושמחה".

דברים אלו תואמים את הנהוג בהרבה מחצרות הקודש, שמושרים בהם ניגונים גויים, כגון בחסידות חב"ד ששרים את "מארש נפוליאון", ובחסידויות אחרות, שנהגו מדורי דורות רבים וכן שלמים, גדולים וצדיקים, להשתמש בניגונים ששורשם בעם לועזי.

השימוש בניגוני עכו"ם העלאת "ניצוצות הקדושה" מתוך הטומאה

י. ביאור הדברים בעומקם הוא, על פי המבואר במקומות רבים, שאצל אומות העולם "נפלו בשבי" ניצוצות של קדושה, שצריך לבררם ולהוציאם מהטומאה אל הקדושה. וז"ל המלבי"ם על הפסוק (דברים כט, יד) "כי אם את אשר ישנו פה עמנו עומד היום": "אך ידוע כי יש הרבה נשמות העשוקים ביד הקליפות ועדיין לא נתבררו השלמות, וזה כל עיקר הגלות להוציא יקר מזולל, ולא היה באפשר שיהיו בשעת הברית. והנה כל גלות מצרים היה להוציא הניצוצות הקדושות אשר היו מובלעים בקליפת מצרים, עד שבלייל מכת בכורות האירה הלילה ככתקופת תמוז מאור השכינה, כי החושך נתבטל ונגה כאור תהיה, ועל ידה נתבטלו כל אלילי מצרים ועשאוה כמצולה שאין בה דגים, כי עיקר חייתם הוא על ידי הניצוץ הקדוש המעושק ביניהם".

והפרי צדיק (פרשת ואתחנן, אות ט) כתב: "שכל עיקר הגליות הוא כדי להוציא בחינת החיים והניצוץ קדישין שיש באומות העולם שכולם נמצא ניצוץ קדישין והדברי תורה שמחיה אותם, כמו שנאמר ואתה מחיה את כולם, ועיקר החיים הוא דברי תורה שהוא שורש החיים. ועל זה אמרו (מדרש רבה איכה ב, יג) אם יאמר לך אדם יש חכמה באומות תאמין וכו' יש תורה אל תאמין שנאמר בגוים אין תורה, שהחכמה אין מורה להם הדרך ה' ואדרבה הם לוקחים החיות הזה על ההיפך. ועל זה היה עיקר הגליות להוציא מהם התורה שבעל פה, וכמו שאמרנו שזה ענין שאמרו ז"ל (פסחים פז, ב) לא גלו ישראל, אלא כדי שיתווספו עליהם גרים, ואז כשיוצאו מהם כל הקדושה והחיים אז יקוים ולא יהיה שריד לבית עשו".

מדברים אלו מתבאר, כי אצל הגויים נמצאים דברים של קדושה, וכעת הם כביכול "שבוים" בטומאתם. ותפקידם של ישראל "להוציא" את "ניצוצות הקדושה", דהיינו להשתמש בדברים אלו למטרות של קדושה.

וכך הוא גם לענין הניגונים והשמחה שיש אצל הגויים, וכדבריו של ידידי רבי שרגא זלמנוב, האדמו"ר מאופלא: "בספרות הקבלה והחסידות מקבל הרעיון הנ"ל מימד פנימי יותר. כל דבר טוב מקורו בקדושה, אלא שניצוצות הקדושה שבוים בין כוחות הרע, ומאותם ניצוצות יונק הרע את קיומו וחיותו, ואילו תפקיד היהודי להעלות את אותו ניצוץ קדוש למקומו האמיתי, כלומר לעבודת ה' ולצד הקדושה, וכשהוא לומד מהגוי דבר טוב ומיישם אותו בעבודת השם, אזי ניצוץ הקדושה חזר ועלה אל מקומו האמיתי [ואז כבר אין לרע אפשרות לינוק ממנו חיות, וממילא הרע בטל

ויתפרדו כל פועלי און]. זהו איפוא היחס בין אומות העולם ועם ישראל: שבעה אומות - ז' מידות מגונות, לעומת ז' מידות הקדושות. שבעים אומות, לעומת שבעים כוחות המתפשטים משבעת המידות. כל כוח כזה, בשרשו הוא כוח טוב או בעל פוטנציאל טוב, ומכאן יונקת אותה אומה את חיותה. כאשר עם ישראל לומדים את הדבר הטוב, כשהם מפיקים את הטוב שבאותה אומה, הרי שהם לקחו מאותה אומה את ניצוצות הקדושה והשיבו למקום האמיתי, ואז אין לאומה זו שורש יניקה והיא מתבטלת.

לאור הנ"ל, הרי לא רק שאפשר ומותר ללמוד דבר טוב מהאומות, אלא זהו חובתינו ותפקידנו לגאול את כל הטוב שבעולם ולהשיבו לתיקונו ולמקומו. וידוע על הצדיקים הרבים ששמעו ניגונים מערלים והשתמשו אתם אחר כך לעבודת ה' בשמחה. ורבי נחמן מברסלב כתב בשם הבעש"ט שהיה מלחמה ז' שנים בין שתי אומות כדי שמקולות תרועות המלחמה יצטרף ניגון שצדיק אחד יעבוד בו את השי"ת.

ושוב בכל הנ"ל, יש ראשית כל את רובד הפשט, שלמדו ניגון וריקוד מהגויים כדי להשתמש בזה לעבודת ה'. ואת המימד הפנימי העמוק יותר, שבזה גופא גאלו את ניצוצות הקדושה שהיו בידיהם והשיבו למקומם האמיתי - "כל פועל ה' למענהו".

* * *

דיצה - גם את השמחה שמקורה בגויים ניתן לרתום לעבודת ה'

יא. ממוצא כל הדברים, נתבארה לנו יחודיותה של לשון השמחה "דיצה", שבאה ללמד כי בתוך כל לשונות השמחה שישודותן בלשון הקודש, והן על טהרת הקודש, יש מקום לכלול לשון של שמחה שמשמשים בה הגויים.

ובין אם נאמר כי "דיצה" היא לשון ארמית שמשמשים בה בלשון הקודש, ובין אם נבין כי מקור המלה "דיצה" הוא בלשון הקודש, ואומות העולם משתמשים בו - יסוד אחד מלמדת אותנו ה"דיצה", שמותר ואף יש מעלה בשימוש בשמחה שהיא נחלת הגויים למטרות של קדושה. וכאמור, לפי זה מיושבת הקושיא, מדוע קונן הנביא ירמיהו "על כן לבי למואב כחלילים יהמה", שכן גם מהגויים ניתן ללמוד דברים לעבודת השי"ת.

ויש להשלים את הדברים ממה שכתב הרב דסלר (מכתב מאליהו חלק ה, עמ' 212) בשם הגר"א "שכשם שאי אפשר לזרוע שדה אלא אם כן נחרשה מקודם, כך טמטום הלב מעכב לפני זריעת הרגשת הרוחניות אל הלב. אך כשיחרוש את הקליפה הקשה ואחר כך יזרע את הרוחניות אל תוך לבו יוציא פרי רב. ומהי החרישה - התרגשות גדולה, שיכולה לבוא או מיסורים או משמחה. שניהם פותחים את הלב, כי כאשר האדם בהתפעלות, חזקה שלבו פתוח. ואז ראוי שיאמר לעצמו - שדה לבך חרושה לפניך, מהר זרע אותה".

לפי זה מבאר הרב דסלר: "גם אם מקור השמחה הוא גשמי, מכל מקום הרי הלב מתפעל ומתרגש על ידי זה והטמטום נבקע. וזהו שאמר הכתוב חג הסוכות תעשה לך באספך מגרנך ומיקבך, השתמש בשמחתך הגשמית [של הרגשת השובע כאשר הינך אוסף את פירותיך מן השדה] להגיע אל הרוחניות, ואז תתהפך גם שמחתך לשמחה רוחנית. ואז תהיה שמחתו שלמה, כי ישמח השמחה הגדולה על אשר זכה להפוך את הרע שבלבו לטוב ואת החושך לאור גדול של אמונה וביטול היש הגשמי. ובזה נבין את מנהג החסידים **להרבות בשמחה, אפילו חיצונית**, על ידי משקה וכדומה - ולעסוק בשעת מעשה בדברי התורה ועבודה ואהבת הבריות. כי **השמחה הזו אם גם חיצונית היא, פותחת היא את הלב** כנ"ל. מה נפלא הוא, אשר כל המנהגים של ישראל, יהיה על פי איזו שיטה שתהיה, כולם מובילים לתכלית אחת של תורה ועבודת השי"ת".

סוף דבר, שמחה, אף שמקורה ושורשה בשמחת הגויים, כאשר השימוש בה הוא לעבודת ה', הרי שהוא מתקדש בקדושה, ונעשה כלי בדרך לשלמות, כמנהגם של הצדיקים ובני העליה מימים ימימה.

ואולי בכך נבין את הרמז בשימוש בפסוק שמקורו בענין של עבודה זרה "האומר לדבק טוב", דווקא בשעת תחילת הקמת בית בישראל, בכתובת 'שטר תנאים' - כדי ללמד את בני הזוג, שכל הדרכים רצויות בהשגת השמחה הנדרשת להעמדת בנין ביתם, וגם להשתמש בשמחה "חיצונית", ואפילו שמחה שמקורה בגויים, יש בה ברכה, כאשר היא מופנית לאפיקים חיוביים של בניית בית נאמן בישראל.

חודש ניסן - השימוש בבריאה על כל חלקיה לעבודת ה'

יב. כעת מבוארת היטב ההתאמה בין ה"דיצה" לחודש ניסן ומזל טלה.

כפי הבאנו לעיל [אות ג] חודש זה הוא "ראשון" לחודשי השנה, חודש ה"אביב" המרמז להיותו "אב" ל"י"ב" חודשי השנה, גם במובן זה שבחודש זה "מתמנים כל השרים והשלטונים שבעולם", הרי שבחודש ניסן הוא חודש שבו יש תפיסת מקום לאומות העולם, וגם עליהם יש השפעה של מנויי שררה ושלטון. זאת ועוד, בחודש זה יצאנו ממצרים ונגאלנו מבין הגויים שבתוכם היינו מעורבים – והמכנה המשותף לדברים אלו הוא, שגם כאשר נמצאים בקרבת גויים לעתים יש מה ללמוד מהם, וכמבואר לעיל שזוהי ייחודיותה של ה"דיצה" - השמחה של האומות, שגם אנחנו משתמשים בה לעבודת ה'.

ומובן צירוף שם הוי"ה של חודש ניסן היוצא מהפסוק "ישמחו השמים ותגל הארץ", לרמז שבחודש זה שמחים כל הנבראים, הן ישראל והן **אומות העולם**, כי גם באומות העולם יש דברים טובים וניצוצות של קדושה, שיש לבררם ולהעלותם.

ומבואר מזלו של החודש, טלה, שהמצרים ראו בו את שיא מזלם, כדברי הרמב"ן (שמות יב, ג) בביאור טעמה של מצות הקרבת קרבן הפסח: "בעבור כי מזל טלה בחדש ניסן בכחו הגדול, כי הוא מזל הצומח, לכך צוה לשחוט טלה ולאכול אותו, להודיע שלא בכח מזל יצאנו משם אלא בגזרת עליון". מצות לקיחת הטלה לקרבן הפסח, נועדה אפוא, להדגיש את בירור הקדושה מתוך טומאת אומות העולם, שאפילו טלה ששימש את המצרים לעבודה זרה זכה להתעלות לקדושה, להיות קרבן לה'.